

Coğrafi İşaretlerde Denetim Etkinliğini Artırma Yöntemleri

Methods to Increase Inspection Effectiveness in Geographical Indications

Sertaç DOKUZLU

Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü
sdokuzlu@uludag.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8208-7124
Sorumlu Yazar / *Corresponding Author*

İrem SÖYLER

Bursa Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü
502113001@ogr.uludag.edu.tr
ORCID: 0009-0001-7637-6202

Atıf / *Cite as*: Dokuzlu.S, Söyler, İ., (2023). Coğrafi İşaretlerde Denetim Etkinliğini Artırma Yöntemleri, Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi (TEAD), Cilt: , Sayı: EKS 1, Sayfa:15-25

JEL sınıflaması kodları / JEL classification codes: Q0 - Q1 - Q18

DOI: 10.61513/tead.1362042

Bu çalışma, 6-8 Eylül 2023 tarihleri arasında Çanakkale Onsekizmart Üniversitesi'nde düzenlenen 15. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi'nde sunulmuştur.

Makale Türü / *Article Type*: Araştırma Makalesi / *Research Article*

Geliş tarihi / *Received date*:18/09/2023

Kabul tarihi / *Accepted date*: 16/10/2023

e-ISSN: 2687 – 2765

Cilt / *Volume*: 9

Sayı / *Issue*: EKS 1

Yıl / *Year*: 2023

Coğrafi İşaretlerde Denetim Etkinliğini Artırma Yöntemleri

Öz

Çalışmanın amacı günümüzde tescil ve başvuru sayıları hızla artan ancak, pek çoğu denetim sorunları dolayısı ile uygulamaya konulamayan coğrafi işaretlerde denetimi etkin hale getirmenin ve denetim maliyetlerini düşürmenin yöntemlerini sunmaktır. Araştırma birincil ve ikincil veriler yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Denetim maliyetlerinin hesaplanmasında örnek olay olarak ele alınan ürünlerin coğrafi işaret tescilini yaptıran kurumların kayıtları dikkate alınmıştır. Aynı zamanda denetimlerde saha çalışmalarından elde edilen veri ve gözlemler de araştırmaya dâhil edilmiştir. Coğrafi işaretlerde izlenebilir bir sistem kurulması ve denetimin düzenli ve doğru bir şekilde uygulanması ile ürün adının haksız kullanımı önlenmekte, firmaların pazar payında artış yaşanmakta ve/veya coğrafi işaretli ürünler daha yüksek fiyattan alıcı bulabilmektedir. Ancak denetimin etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için öncelikle hatalı/eksik tescil belgelerinin revize edilmesi gerekmektedir. Denetlenemeyecek ya da analiz bedelleri yüksek ve analiz süreleri uzun denetim kriterleri belirlenmesinden kaçınılmalıdır. Özellikle Bursa Siyah İnciri gibi çabuk bozulabilen ve hızlı bir şekilde pazara sevk edilmesi gereken ürünlerde sahada kullanılabilen portatif analiz cihazları seçilmelidir. Gemlik Zeytini gibi zeytin havuzlarından ürün çekilerek yıl boyunca piyasaya arz edilebilen ürünlerde denetim sıklığının fazla olması gerektiği için özellikle temel analizlerin yapılabileceği küçük bir laboratuvar kurulması hem denetimlerdeki analiz maliyetlerini düşürmekte hem de denetim etkinliğini artırarak kaliteyi garanti altına almaktadır. Mustafakemalpaşa peynir tatlısı gibi işlenen ürünlerde ise prosesin yıl boyunca birden fazla denetlenmesi ve her denetimde firmaların analiz sürecine dâhil edilmesi denetimlerin daha etkin bir şekilde ilerlemesini sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Coğrafi işaret, Denetim, İzlenebilirlik

Methods to Increase Inspection Effectiveness in Geographical Indications

Abstract

The aim of the study is to present the methods of increasing inspection efficiency and reducing the inspection costs in geographical indications, which are rapidly increasing in the number of registrations and applications that most of them cannot be implemented due to inspection problems. The research was carried out with using primary and secondary data. In the calculation of the audit costs, the records of the institutions that registered the geographical indication of the products considered as a case study were taken into account. At the same time, data and observations obtained from field studies during inspections were also included in the research. With the establishment of a traceable system in geographical indications and the regular and correct implementation of the inspection have a potential to prevent unfair use of the product name, to increase in the market share of the companies and/or to receive buyers at higher prices for GI products. However, in order for the inspection to be carried out effectively, first of all, incorrect/incomplete registration documents should be revised. It should be avoided to determine inspection criteria that cannot be audited or have high analysis costs and long analysis duration. Portable analysis devices that can be used in the field should be chosen, especially for products that are perishable and need to be shipped to the market quickly, such as Bursa Black Fig. Since the inspection frequency should be high for products such as the Gemlik Olive, which can be supply to the market by pulling the product from olive ponds throughout the year, the establishment of a small laboratory where basic analyses can be carried out both reduces the analysis costs in the inspections and ensures the quality by increasing the inspection efficiency. In products processed such as Mustafakemalpaşa cheese dessert, the process of being inspected more than once throughout the year and the inclusion of companies in the analysis process in each audit ensures that the audits proceed more effectively.

Keywords: Geographical indication, Inspection, Traceability

1. GİRİŞ

Coğrafi işaret, Türkiye’de 2017 yılında yürürlüğe giren, 2016 tarih ve 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu’nda verilen tanıma göre “belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü gösteren işarettir” (Anonim, 2017). Türkiye’de ilk coğrafi işaret tescilleri 1995 tarih ve 555 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) (mülga) ile başlamıştır. 1995 yılından günümüze yöresel ürünler ve coğrafi işaretler üzerine yapılan çalışmalar, toplantılar, basında yer alan haberler ve tüketicilerin artan ilgisi ile birlikte pek çok kurum coğrafi işaret başvurusunda bulunmaya başlamıştır. Özellikle Sınai Mülkiyet Kanunu’nun yürürlüğe girmesini takip eden yıllarda tescil ve başvuru sayıları büyük bir hızla artmıştır. Ağustos 2023 tarihi itibari ile Türkiye’de 1419 adet tescilli coğrafi işaret ve 660 adet de başvuru bulunmaktadır (TÜRKPATENT, 2023).

Coğrafi işaretler yöre, ürün ve insan faktörleri ile ilgili olup, belli bir ürünün menşeyini, üretim sürecini ve özelliklerini tanımlamaktadır. Coğrafi işaretler gelenekleri, yerel bilgiyi, ürünün adını ve itibarını korumaktadır (Vandecandelaere, 2016; Cardoso, et al., 2022). Coğrafi işaretler üzerine yapılmış çalışmalar, ürünlerin coğrafi işaret tesciline sahip olmasının pek çok potansiyel faydası olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu faydalar temelde ekonomik, sosyal ve çevresel olarak farklı kategorilerde ele alındığı gibi, aynı zamanda üreticilere ve tüketicilere olan faydalarını da ortaya koyan çok sayıda bilimsel çalışma bulunmaktadır. Temel potansiyel faydaların başında coğrafi işaret tescilli olan ürünlerin, tescil edilmemiş benzer ürünlerden daha yüksek fiyata satılması gelmektedir (Efthalia & Skuras, 2005; Gaytán, 2018; Henschion & McIntyre, 2000). Diğer potansiyel faydalar: ürün kalitesinin artması ve üretim koşullarının iyileştirilmesi (Ingram, et al., 2020; López-Bayón, et al., 2020; Cardoso, et al., 2022), ürün imajının gelişmesi, pazarlara daha rahat bir geçiş sağlanması (Egelyng, et al., 2017; Oledinma & Roper, 2021), üretim artışı (Mesić, et al., 2017; Ingram, et al., 2020), paydaşlar arasındaki

ilişkilerin geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi (Vandecandelaere, 2016; Cardoso, et al., 2022) geleneklerin ve kültürün korunması, haksız rekabetin engellenmesi ve rekabet gücünün artırılmasıdır (Broude, 2005; Jain, 2009). Coğrafi işaretlerin uygulandıkları ülke ve yörelere ekonomik katkısı oldukça önemlidir. Coğrafi işaretlerin en yaygın olarak uygulandığı Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde yürütülen bir çalışmaya göre sadece AB’ye özgü coğrafi işaretli ürünlerin toplam değeri 2022 yılında 75 milyar Euro ve tescilli tarım ürünlerinin değeri 27 milyar Euro’dur. Coğrafi işaretli ürünlerden elde edilen gelirin yaklaşık %20’si üçüncü ülkelere yapılan ihracattan sağlanmaktadır (Zappalaglio, et al., 2022).

Coğrafi işaret uygulamalarının araştırmalar ile ortaya konan potansiyel faydalarının tümünün gerçekleşmesi beklenmemelidir. Bununla birlikte, söz konusu potansiyel faydaları ortaya çıkarabilmek için bazı koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu koşullar arasında ülke genelinde hukuki ve kurumsal altyapısının güçlendirilmesi, denetim prosedürlerinin belirlenmesi, bağımsız bir denetim ve sertifikasyon sisteminin geliştirilmesi, konu hakkında hem tüketiciler hem de üreticiler açısından bilinirlik ve farkındalık yaratılması gibi makro tedbirler yer almakla birlikte, ayrıca tescil ettirenlerin alması gereken tedbirler de bulunmaktadır.

Özellikle tüketicilerin coğrafi işaretler konusunda bilgilerinin olması, tescilli ürünlerin ticarileşmesi bakımından büyük bir öneme sahiptir. AB Komisyonu hem AB genelinde hem de dünyada coğrafi işaretleri tanıtmak için yılda yaklaşık 50 milyon Euro’luk bir bütçe ayırmaktadır (Zappalaglio, et al., 2022). Doğru tescil ve denetim ise ürünün kalitesinin ve imajının korunması, haksız rekabetin önlenmesi ve katma değer artırılması açısından önemlidir.

Türkiye’de çok sayıda coğrafi işaret tescilli bulunmasına karşılık, bu coğrafi işaretlerin denetimi ve uygulamaya aktarılması konusunda ciddi sorunlar bulunmaktadır. Denetim, coğrafi işaretlerin uygulandığıülkelerde farklı şekillerde

gerçekleştirilmektedir. Örneğin AB ülkelerinde tarafsız ve bağımsız akredite kontrol ve sertifikasyon kurumları tarafından denetim yapılmaktadır (Loconto & Dankers, 2014). Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kullanıcıların TRIPS Anlaşmasının 63.2. Maddesi kapsamında bildirilen coğrafi işaretler ile ilgili yasal düzenlemeleri taramasına olanak tanıyan, dinamik olarak güncellenen bir veri tabanı olan – e E-TRIPS Gateway – uygulamasını geliştirmiştir (Giovannucci, et al., 2009). Veri tabanında elliden fazla ülkenin coğrafi işaret mevzuatı ve denetim düzenlemesi olduğu görülmektedir. AB ülkeleri genelinde ortak bir mevzuat uygulanmakla birlikte ülkeden ülkeye denetim farklılıkları da bulunmaktadır. Örneğin İtalya’da ICQRF (Sahtekârlığın Önlenmesi ve Tarım ve Gıda Ürünlerinin Kalitesinin Korunması için Merkezi Denetim Departmanı) geleneksel tarım ve gıda ürünleri ile coğrafi işaretli ürünlerin korunması ve denetlenmesi konusunda yetkilendirilmiş bir kamu kurumudur ve Tarım Bakanlığı bünyesinde faaliyet göstermektedir (Francesco, 2021). Fransa’da Tarım Bakanlığına bağlı çalışan Ulusal Menşe Temsil Enstitüsü (INAO) aracılığıyla ürün spesifikasyonlarının hazırlanmasına destek verilmesi ve coğrafi işaret denetim faaliyetleri yürütülmekteyken, 2006 yılında AB’de coğrafi işaretleri düzenleyen 516/2006 sayılı Avrupa Birliği Yönetmeliğinin yürürlüğe girmesi ile birlikte Fransa’daki uygulamalar da değişikliğe uğramıştır. 2006 yılından sonra, INAO doğrudan denetim yapmayı bırakmış ancak üreticilerin/işleyicilerin kendisi tarafından üstlenilen kontrolleri (otokontrol), tescil ettiren tarafından üstlenilen kontrolleri (iç kontrol) ve belgelendirme kuruluşu tarafından üstlenilen kontrolleri (dış kontrol) denetleyerek onaylamaya başlamıştır. Fransa’da coğrafi işaret kullanımı için sertifikasyon gerekmektedir (organik tarım ya da iyi tarım uygulamalarında olduğu gibi) ve sertifikasyon maliyeti üreticiler/işleyiciler vb. coğrafi işareti kullanacak olan paydaşlar tarafından karşılanmaktadır (Marie-Vivien, 2010).

Coğrafi işaretlerin hazırlanması ve uygulanması oldukça karmaşık ve masraflı bir süreçtir. Coğrafi işaret tescil sürecinde tescile hazırlık masrafları

gerçekleşirken, uygulama aşamasında denetim, izlenebilirlik, tanıtım ve pazarlama masrafları yer almaktadır. Pek çok AB ülkesinde bu masraflar ürünün üreticileri / işleyicileri ya da depolayıcıları / paketleyicileri tarafından karşılanmaktadır (Van Caenegem, et al., 2015).

Coğrafi işaret denetimlerinin daha etkin hale getirilmesi ve ülke genelinde belli bir denetim - izlenebilirlik kalıbı oluşturulması son derece güçtür. Aynı zamanda denetim masrafları ürün gruplarına, coğrafi sınırın genişliğine, üretici sayısına, tescil içerikleri ve tipine göre ciddi anlamda farklılık göstermektedir. Diğer bir ifade ile her bir coğrafi işaret için kendine özgü etkin bir denetim – izlenebilirlik sistemi geliştirilmesi gerekmektedir. Denetim etkinliği ve masrafları ile denetlenecek ürün grupları ve tescil içeriği ve tipi arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Araştırmanın amacı, denetim uygulamalarındaki farkları değişik ürün kategorilerini ele alarak tescil ettirenler açısından coğrafi işaret denetiminde etkinliği artırabilecek öneriler sunmak ve aynı zamanda söz konusu farklı ürün ve tescil gruplarından denetim masraflarına ilişkin örnekler vermektir. Araştırmada Türkiye’nin ilk sofralık zeytin coğrafi işaretini alan ve 2014 yılından günümüze izlenebilir bir sistem kurularak denetlenen Gemlik Zeytini hem izlenebilirlik sistemi hem de denetim masrafları yönünden incelenmiştir. Gemlik Zeytininin yanı sıra Mustafakemalpaşa peynir tatlısı işlenen ürünler ve mahreç işareti kapsamında, Bursa Siyah İnciri ise çabuk bozulabilen çok sayıda üreticinin yer aldığı coğrafi işaretler kapsamında örnek olaylar olarak ele alınmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

Araştırma birincil ve ikincil veriler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Birincil veri kaynağı olarak, Mustafakemalpaşa Ticaret ve Sanayi Odası’nın 2022 – 2023 yılları arasındaki, Gemlik Ticaret Borsası’nın ise 2017 – 2022 yılları arasındaki denetim masraflarına ilişkin bütçe kayıtları kullanılmıştır. Aynı zamanda, Mustafakemalpaşa peynir tatlısı, Gemlik Zeytini ve Bursa Siyah İnciri coğrafi işaretli ürünlerinin 2019 – 2023 yılları

arasındaki sahadaki denetim uygulamaları gözleme dayalı veriler olarak dikkate alınmıştır.

2.2. Yöntem

Coğrafi işaret harcamalarına ilişkin bütçe kayıtlarından sadece denetim ile ilgili olanları kullanılmış, tescil hazırlıkları ya da tanıtım faaliyetlerine ilişkin masraflar kapsam dışında bırakılmıştır. Denetim verilerinden 2023 yılına ait olanlar Ocak – Haziran ayları arasındaki verilerden oluşmakta olup, sadece 6 aylık bir süreci kapsamaktadır. İkincil veri olarak konu ile ilgili bilimsel çalışmalar, tezler, ilgili mevzuat ve web sitelerinden faydalanılmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Türkiye’de coğrafi işaretler ile ilgili uygulamalar 2016/6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu ve 24 Nisan 2017 tarih ve 30047 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Sınai Mülkiyet Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik hükümlerince düzenlenmektedir. İlgili mevzuat hükümlerine göre, coğrafi işaret tescil dosyası hazırlanırken bir denetim mercii belirlenmekte ve aynı zamanda örnek bir denetim tutanağı başvuruya eklenmektedir. 6769 sayılı Kanunun 49. Maddesi denetim ile ilgili olup, 49. Maddenin (1) fıkrasına göre “Coğrafi işaretlerin ve geleneksel ürün adlarının kullanımının denetimi; tescilli coğrafi işaretleri ve geleneksel ürün adlarını taşıyan ürünlerin üretimi, piyasaya arzı

veya dağıtım aşamalarında veya ürün piyasada iken kullanımının tescilde belirtilen özelliklere uygunluğunun denetimine ilişkin her türlü faaliyeti kapsamaktadır” (Anonim, 2017). Türkiye’de coğrafi işaret denetim raporları, coğrafi işaret tescili Türkpatent tarafından yayınlanan “Coğrafi İşaretler ve Geleneksel Ürün Adları” bülteninde ilanını takiben yılda bir defa Türkpatent’e gönderilmektedir. Tescil ettirenler en az bir denetim yapmakla yükümlü olmakla birlikte, yıl içerisinde birden fazla ve/veya şikâyet halinde her zaman denetim yapılması mümkündür. AB ülkelerinde üreticilerin kendilerini denetledikleri oto-denetim, tescil ettiren kurumun yaptığı iç denetim ve üçüncü taraflar (kontrol ve sertifikasyon kuruluşları ya da resmi kurumlar) tarafından gerçekleştirilen dış denetim şeklinde üç farklı denetim mevcuttur. Türkiye’de tescil esnasında belirlenen denetim mercisinin gerçekleştirdiği denetimin yanı sıra, 11/6/2010 tarihli ve 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu uyarınca Tarım ve Orman Bakanlığı da coğrafi işaretlerin denetiminden sorumludur. Coğrafi işaretlerin denetimi ile ilgili usul ve esaslar Sınai Mülkiyet Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik’te detaylı bir şekilde belirtilmiştir.

Coğrafi işaretli ürünlerin denetimi oldukça zor ve masraflıdır. Genellikle coğrafi işaretli ürünlerin denetim etkinliğini etkileyen temel faktörler Tablo 1’deki gibi sıralanabilir;

Tablo 1. Tescil ettiren açılarından denetim başarısını etkileyen başlıca faktörler

Tescilin İçeriği	Tescil Ettiren	Hak Sahipleri	Ürün	Üreticiler ve Üretim Alanı
<ul style="list-style-type: none"> • Ürün spesifikasyonları • Üretim aşamaları • Denetim mercisinde bulunan kurumların sayısı 	<ul style="list-style-type: none"> • Bilgi düzeyi • Yönetimsel beceriler • İnsan kaynakları • Finansal olanaklar • Üreticiler ile olan iletişim 	<ul style="list-style-type: none"> • Bilgi düzeyi • İlgi düzeyi • Finansal olanaklar • Pazarlama olanakları • Değer zincirindeki konum 	<ul style="list-style-type: none"> • Ürünün niteliği • Ürünün dayanıklılığı • Ayırt edici özellikler • Analiz edilebilirlik • Ürünün piyasada kaldığı süre 	<ul style="list-style-type: none"> • Üreticilerin sayısı • Üretim alanının genişliği

Kaynak: (Dokuzlu, et al., 2022).

Denetim etkinliği, coğrafi işaret tescili olan bir ürünün, ürün özelliklerinin ve üretim metodunun tescilde belirtilen özelliklere sahip olduğunun en güvenilir şekilde ve mümkün olan en düşük masrafla ortaya koyulmasıdır. Etkin bir denetim ile farklı ölçeklerdeki çok sayıda işletmeye ulaşabilmek, pazardaki sahteciliği tespit ederek önleyebilmek, ürünün kalite ve ününü koruyabilmek ve coğrafi işaret tescilinden elde edilebilecek faydaları ortaya koyabilmek mümkündür (Moschini, et al., 2008; Sadiddin, et al., 2018).

Coğrafi işaret denetimleri, tescil belgesinde belirtilen ürün spesifikasyonlarına ve üretim metoduna göre yapıldığından dolayı, ilk olarak tescil belgesinin titizlikle hazırlanmış olması gerekmektedir. Coğrafi işaret tescil belgesinde ürün özelliklerinin ve üretim metodunun çok detaylı ya da çok yetersiz tanımlanmış olması denetim etkinliğini doğrudan olumsuz etkileyecek bir faktördür. Ayırt edici özelliklerin yeterince tanımlanmaması, ürün özelliklerinin analiz edilebilir olmaması ya da analiz edilebilir olsa bile, bu analizlerin çok pahalı ya da çok uzun prosedürlere sahip olması denetimi zorlaştıran faktörler arasında yer almaktadır.

Coğrafi işaret denetimlerinde denetim etkinliğini etkileyen faktörlerden bir diğeri de hem tescil ettirenin hem de hak sahiplerinin coğrafi işaretler ve denetim konusundaki bilgi düzeyidir. Yetersiz bilgi sahibi olunması durumunda etkin bir denetim yapmak mümkün olmayacaktır. Aynı zamanda denetim merciinde çok sayıda kurum bulunması, denetim koordinasyonunu zorlaştırmaktadır.

Etkin bir denetim yapılabilmesi için öncelikle tescil ettirenler kendi ürünlerinin coğrafi sınırları içerisindeki üretici sayısını ve üretim miktarını bilmek durumundadır. İzlenebilir bir sistem kurulması başarılı bir denetim için temel koşullardan biridir.

Gemlik Zeytini 23 Eylül 2003 tarih ve 25283 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan ilan ile “Menşe Adı” olarak tescil edilmiştir. Tescil ettiren kurum Gemlik Ticaret Borsası’dır (GTB). GTB 2014 yılında coğrafi işaret denetimi için izlenebilir bir sistem kurmuştur. Öncelikle coğrafi işaret tescil alanında yer alan tüm üreticiler, iletişim bilgileri

ve üretim alanları ile birlikte kayıt altına alınmış ve stok kontrolü mantığı ile çalışan bir bilgisayar yazılımı hazırlanmıştır. Aynı zamanda Gemlik Zeytini’ne özel bir logo dizayn edilmiş ve denetimi kolaylaştırmak amacı ile kare kodlu hologramlı etiketler hazırlanmıştır.

Üreticiler/tüccarlar ve paketleyiciler ile GTB arasında logo ve hologramlı etiket kullanım koşullarını belirten ve bu koşullara uyulacağını taahhüt eden bir anlaşma imzalanmaktadır. Ürünlerini coğrafi işaretli olarak satmak isteyen üretici ya da tüccarlar GTB’ye başvurmakta ve ürünlerini kaç gramlık/kilogramlık ambalajlara koyacaklarını beyan etmektedir. Eğer başvuru yapan bir tüccar ise ürünü aldığı üreticinin müstahsil makbuzunun bir kopyasını GTB’ye teslim etmektedir. GTB, coğrafi işaret uygulamaları ve denetimlerini takip etmesi amacı ile 2014 yılından günümüze bir personel istihdam etmektedir. İlgili personel, her gelen müstahsil makbuzunu bilgisayar programına kaydetmekte ve program, her bir üreticinin toplam ürün miktarından satılan ürün miktarını düşmektedir. Bilgisayar yazılımına veriler girildikten sonra, program üretici kodu, tüccar kodu, ürünün geldiği alan vb. bilgileri işleyerek özel bir kod oluşturmakta bu QR kodu da hologramlı ve logolu (Şekil 1) olarak, altında ürün gramajını da belirtilen etiketler şeklinde basılarak tüccar ya da üreticiye teslim edilmekte ve ürün ambalajına yapıştırılmaktadır (Dokuzlu, 2016) (Fotoğraf 1)

Şekil 1. Gemlik Zeytini logosu

Fotoğraf 1. Ambalaj üzerinde kullanılan Gemlik Zeytini hologramlı ve QR kodlu etiket

Bazı yıllarda aynı üretici için üreticinin toplam üretim miktarının üzerinde ürün beyan edilebilmektedir. Böyle bir durumda bilgisayar programı mevcut üretim alanından o kadar ürün üretilemeyeceğine dair uyarı vermekte ve bu durum inceleme altına alınmaktadır.

Denetim masrafları ve denetim kolaylığı ürünlerin işlenme durumu, üretici sayısı, alanın genişliği ve coğrafi işaret tipine göre farklılık göstermektedir. İşlenmiş ve işlenmemiş ürünlerin denetim zorlukları ve maliyetleri farklı olmaktadır. İşlenmiş ürünlerde az sayıda firma ile denetimler yapılırken, taze tüketilen meyve ve sebzeler gibi işlenmemiş ürünlerde dağınık ve çok sayıda üretici bulunmaktadır. Bu durum denetim masraflarını artırmaktadır. Ayrıca işlenmiş ürünlerde kalite standartları, işlenmemiş ürünler gibi çok değişken değildir. Diğer bir ifade ile işlenmemiş ürünlerde iklim koşulları dolayısı ile ürün özellikleri yıldan yıla işlenmiş ürünlere kıyasla daha fazla farklılık gösterebilmektedir. Coğrafi işaret tescilinin mahreç işareti ya da menşe adı olması da bir farklılık etmenidir. Özellikle Sınai Mülkiyet Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önce yapılan tescillerin büyük bir kısmında mahreç işaretli ürünler için üretim alanı olarak Türkiye geneli gösterilmektedir. Bu durum, denetim yapılacak alanı ülke çapında belirlediği için özellikle akaryakıt ve konaklama giderlerini ciddi anlamda artırmaktadır.

Tablo 2'de coğrafi işaretli Gemlik Zeytini ve Mustafakemalpaşa Peynir Tatlısı için 2022 yılındaki denetim maliyetleri verilmiştir. Gemlik Zeytini menşe adı, Mustafakemalpaşa Peynir Tatlısı ise mahreç işaretidir.

Her iki üründe de en yüksek denetim masrafını personel giderleri oluşturmaktadır. Personel giderleri içerisinde, istihdam edilen personelin ücreti, denetimde görevlendirilen personelin günlük harcırahları, danışmanlık bedelleri ve avukat ödemeleri bulunmaktadır. Avukat ödemeleri özellikle tescilli ürün adının haksız kullanımı durumunda noter aracılığıyla ihtar çekilmesi ve sonraki süreçlerde gerekli olmaktadır.

Denetimde izlenen yol da masraflar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Gemlik Zeytini için 2017 yılından önce denetim esnasında toplanan numuneler özel ya da kamu laboratuvarlarında analiz edilirken, analiz bedellerinin toplam denetim masrafları içerisindeki oranı %40'lara ulaşmıştır. Ancak, 2017 yılında GTB bünyesinde coğrafi işaret tescilinde belirtilen analizleri yapacak cihazların olduğu bir laboratuvar kurulması ile birlikte analiz masrafları ciddi oranda azalmıştır. 2022 yılında tek bir numune için analiz masrafı: 497 TL'dir. Yılda ortalama 100 numune analiz edilmektedir (49,700 TL). 2017 yılında laboratuvar ekipmanları 160,000 TL harcayarak alınmış ve bu yatırımın geri dönüş süresi 3.2 yıl olmuştur. Laboratuvar kurulmasından günümüze kadar geçen sürede hem analiz masrafları düşmüş hem de yapılan analiz sayısı artırılmıştır. Buna karşılık izlenebilirlik çalışmalarında kullanılan hologramlı etiketlerin maliyeti yüksektir. Mustafakemalpaşa Peynir Tatlısı'nda ise ürün analizlerini yapacak bir laboratuvar kurmak maliyetli olacağı için denetimlerde alınan numuneler laboratuvar analizine gönderilmektedir. Analizler özellikle güven ortamı yaratmak için özel laboratuvarlar yerine TÜBİTAK MAM laboratuvarlarında yapılmakta ve analiz bedelleri denetlenen işletmelerden alınmaktadır. 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanununda tescil ettirenin denetime ilişkin masrafları denetlenenlerden talep edebileceği belirtilmektedir.

Mustafakemalpaşa Peynir Tatlısı'nın tescilli Sınai Mülkiyet Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra yapılmış olmasına rağmen coğrafi sınırları Türkiye geneli olarak belirlenmiştir. Bu nedenle 2023 yılının ilk 6 ayında Türkiye genelinde 5

farklı ilde denetim yapılmıştır. Ülke genelindeki denetimler ile 2023 yılı denetim masrafları içerisinde işe ve akaryakıt giderlerinin oranı yaklaşık %16 olmuştur. İlçe genelinde 20 işletme

için denetim maliyeti 2,581 TL iken, 5 ilde 11 işletme için denetim maliyeti 4,229.79 TL'ye çıkmıştır.

Tablo 2. Gemlik Zeytini ve Mustafakemalpaşa Peynir Tatlısı denetim masrafları (TL) (2022)

Denetim giderleri (TL)	Gemlik Zeytini	Masrafların dağılımı (%)	Mustafakemalpaşa Peynir Tatlısı	Masrafların dağılımı (%)
Personel	80.898.78	49.51	17,173.14	33.27
Sarf malzemeleri (hologram, ribon, numune kapları, poşet vb.)	75.000.00	45.90	50	0.10
İşe (yiyecek, içecek, konaklama) ve akaryakıt	6,500.00	3.98	1,858.99	3.60
Analiz	1,000.00	0.61	32,538.00	63.03
Toplam Denetim Masrafları	163,398.78	100	51,620.13	100
Ürün Miktarı (kg) / Denetlenen işletme Sayısı	2,371,000.00		20	
Kg/işletme başına denetim maliyeti (TL/kg ve TL/işletme)	0.07		2,581.01	

Kaynak: Gemlik Ticaret Borsası ve Mustafakemalpaşa Ticaret ve Sanayi Odası Kayıtları

Denetim etkinliği açısından ele alınan bir diğer örnek olay da taze tüketilen meyvelerden biri olan Bursa Siyah İnciri'dir. Bursa Siyah İnciri, 2018 yılında S.S. Bursa Bölgesi Tarım Kooperatifleri Birliği tarafından menşe adı olarak tescil edilmiştir. İncirin dayanıksız bir ürün olması ve sadece kısa bir süre için piyasada bulunması denetimde çok hızlı çalışılmasını gerektirmektedir. Bursa Siyah İnciri denetimlerinde üç farklı aşama için üç farklı denetim tutanağı bulunmaktadır. Bunlardan ilki bahçelerin ve üretim yönteminin denetimidir. Üreticilerin incir kalitesini koruması için gerekli kültürel işlemleri (gübreleme, ilek kullanımı, budama vb.) tescilde belirtilen zaman ve şekillerde yapmaları gerekmektedir. Üretim aşamasındaki denetim üretim periyodu süresince geniş bir zaman diliminde yapıldığı için ciddi bir sorunla karşılaşmamıştır. Ancak, üretici sayısının çok ve üretim alanının geniş olması ulaşımda bazı sorunlara yol açmıştır. İkinci aşama ürün denetimleri olup, bu aşamada başlangıçta

laboratuvar analizleri yapılmış ancak analiz sonuçlarının teslim edilmesinin uzun zaman alması ve çok pahalı olması dolayısı ile denetim başarıya kavuşamamıştır. Analiz sonuçları gelene kadar ürünün piyasaya sevk edilmesi gerekmiştir. Aynı zamanda yüksek laboratuvar masrafları dolayısı ile pek çok üretici coğrafi işaret kullanmaktan kaçınmıştır. Söz konusu sorun, arazide kullanılabilen portatif cihazların satın alınması ile çözülmüş ve denetim hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilmiştir. Üçüncü aşama olan depodaki ve piyasadaki ürünlerin denetimi de yine portatif cihazlar ile kolaylaştırılmış, süresi kısaltılmış ve maliyeti düşürülmüştür.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Coğrafi işaretlerde denetim etkinliğini artırabilmek için ülke genelindeki yasal düzenlemelerin ve özellikle konu ile ilgili tarafların bilgi düzeyinin geliştirilmesi son derece önemlidir. Bununla birlikte tescil ettirenlerin sorumlulukları, bilgi ve bilinç düzeyleri en önemli

unsurların başında gelmektedir. Denetim etkinliğinin artırılabilmesi öncelikle doğru tescil ile başlamaktadır. Türkiye’de coğrafi işaretler 555 sayılı KHK ile düzenlendiği dönemde, tescillerde değişiklik yapılması mümkün değilken, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu’nda tescilde ve tescil ettirende değişikliğe gidilmesi mümkündür. Dolayısı ile eski dönemde tescil edilmiş ve ürün spesifikasyonları, üretim metodu, coğrafi alanı ya da denetim mercii günümüzde etkin bir denetim yapılmasını engelleyen tescillerde değişikliğe gidilmesi gerekmektedir. Ancak, söz konusu değişiklik talebi yapılmadan önce tescilin ilgili kısımları düzeltildikten sonra mutlaka deneme denetimleri yapılarak değişiklik talep edilecek unsurlar kontrol edilmelidir. Çok detaylı ürün spesifikasyonları yüksek analiz masrafları ve uzun bir süreç anlamına gelmektedir ki bu durum hem tescil ettiren hem de hak sahipleri bakımından coğrafi işaretlerde uygulama ve yönetim sorunlarına neden olmaktadır.

Tescilde değişikliğe gidilmesi durumunda ürün spesifikasyonları ve ürünün diğer ürünlerden ayırt edici özellikleri iyi tanımlanmalı ancak bunlar denetlenebilir olmalıdır. Bu tanımlamalar yapılırken karmaşık, uzun süreli ve pahalı analizlerden mümkün mertebe kaçınılmalıdır. Özellikle hızlı pazara sevk edilmesi gereken, pazarda kalma süresi kısa ve dayanıksız ürünlerde denetim planı mümkün olduğunca taşınabilir cihazlar ile analiz yapılabilecek şekilde hazırlanmalıdır. Bu durum denetimin hem daha hızlı hem de daha düşük maliyetli olmasını sağlayacaktır. Tescilin yeni hazırlanması ya da revize edilmesi aşamasında da ürüne ilişkin fiziksel ve kimyasal değerler sahada kullanılabilir taşınabilir cihazlar dikkate alınarak belirlenmelidir. Eğer ürün analizlerinin yapılacağı cihazlar çok özellikli ve pahalı değil ise, tescil ettirenin küçük bir laboratuvar kurması durumunda hem ürün kalitesinin sürekli yapılacak analizler ile kontrol altında tutulması mümkün olacak hem de analiz masrafları düşürülebilecektir.

Denetim merciiinin oluşturulmasında ilgili ürün konusunda uzman kişilerin bulunduğu kurumlar seçilmeli ve bu kurumların sayısı da üçten fazla

olmamalıdır. Aksi takdirde denetim zamanlarının ayarlanması, araç temini, işe giderlerinin artması gibi sorunlar yaşanmaktadır.

Coğrafi sınırların doğru belirlenmesi de çok önemli bir konudur. Benzer ürün kalitesine sahip alanlar coğrafi işaret kapsamı dışında kalmamalı, ürün kalitesi düşük olan yerler ise coğrafi alana dâhil edilerek alan gereksiz bir şekilde genişletilmemeli ve ürün kalitesi bozulmamalıdır.

Tescil ettirenin ürün, coğrafi işaretler, üreticiler ve üretim alanı hakkında bilgisi olmalıdır. Tescil ettirenin denetimleri takip ve organize edecek bir çalışanı bulunmalı ya da en azından mevcut bir çalışanına bu görev verilmelidir. Tescil ettiren ile hak sahipleri (üreticiler, tüccarlar vb.) arasındaki diyalog zayıf ise denetimler etkin olmayacaktır. Coğrafi işaretler ve denetimler konusunda yılda en az bir defa tescil ettirenler tarafından hak sahiplerinin katılacağı bilgilendirme toplantılarının yapılması faydalı olacaktır. Hak sahiplerine coğrafi işaret tescil belgesi ve denetim planının bir kopyası verilmeli ve hak sahiplerinin kayıt tutmasını kolaylaştırıcı uygulamalar (özel not defterleri ya da telefon uygulamaları vb.) yapılmalıdır. Tescil ettiren denetimleri gereği gibi yerine getiremiyorsa 2017/6769 sayılı kanunun 43. Maddesi uyarınca tescil ettirende değişiklik yapılabilmektedir.

Çok sayıda üretici ve çok geniş bir üretim alanının olması özellikle üretim sahasında yapılacak denetimleri zorlayıcı bir durumdur. Ancak, tüm üreticilerin ve tüm alanın denetlenmesi en azından başlangıç aşamasında zorunlu değildir. İzlenebilir bir sistem kurulana kadar sadece coğrafi işareti kullanmak isteyen hak sahipleri ve bu hak sahiplerinin bulunduğu alanlar denetlenebilir. Coğrafi işaret kullanmak isteyen çok sayıda üretici olması durumunda her yıl üreticilerin belli bir oranı (%10, %20 vb.) denetlenebilir. Üreticiler ürünlerinin tamamını coğrafi işaretleli olarak satmak zorunda değildir. Bu nedenle izlenebilir bir sistem geliştirmek etkin bir denetim için çok önemlidir. Her bir ürünün kendi üreticilerinin ve ürün özelliklerinin durumuna göre farklı izlenebilir sistemler geliştirilmelidir. Bu konuda tek bir uygulama bulunmamaktadır. Ancak, izlenebilir bir sistem geliştirmenin de temel koşutu

birden fazla defa denetim denemeleri yapmak ve her bir denetimden sonra düzeltici faaliyetleri uygulayarak, ürüne ve üreticilere en uygun izlenebilir sistemi tasarlamaktır. İzlenebilir bir sistem kurulması denetim maliyetlerini düşüreceği gibi denetim etkinliğini de artıracaktır.

Türkiye’de coğrafi işaretlerin denetiminde henüz bağımsız kontrol ve sertifikasyon kuruluşları bulunmamaktadır. Bu durum denetim konusunda tescil ettirenlere daha büyük bir iş yükü ve sorumluluk getirmektedir. Bununla birlikte bağımsız kontrol ve sertifikasyon kuruluşlarının varlığı durumunda dahi tescil ettirenlerin mutlaka kendi ürün, üretici ve coğrafi alan özelliklerini dikkate alarak kendi denetim ve izleme sistemini kurmaları gerekmektedir. Bu durum her şeyden önce coğrafi işaret tescilli ürünlerinin kalitesini korumak ve pazardaki değerini artırmak açısından önemlidir. Bağımsız kontrol ve sertifikasyon kuruluşlarının varlığı, tescil ettirenin ve hak sahiplerinin coğrafi işaret uygulamalarını benimseyip kendi otokontrol ve izleme sistemlerini oluşturmadıkça yeterli etkiye sahip olmayacaktır.

Türkiye’nin AB nezdindeki coğrafi işaret başvuruları, tescilli ürünler ve ilana çıkmış olanlar da dâhil olmak üzere Ağustos 2023 tarihi itibarı ile 58 adet olup (eAmbrosia, 2023), AB’deki tescilli coğrafi işaretlerimizin sayısı arttıkça denetim ve izlenebilirlik sistemlerinin AB’deki uygulamalara benzer olması önem taşıyacaktır. Dolayısı ile Türkiye’de hem denetim etkinliğinin artırılması hem de AB pazarlarına coğrafi işaretli ürünlerin ihraç edilebilmesi amacı ile bağımsız kontrol ve sertifikasyon kuruluşlarının kurulması ve özellikle AB genelinde başarılı denetim – izlenebilirlik sistemlerinin ürün bazında incelenerek Türkiye’de uygulanabilirliği hakkında araştırmalar yapılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Anonim, 2017. Sınai Mülkiyet Kanunu. Ankara: Tarih: 10/1/2017 Sayı: 29944 Resmi Gazete.

Broude, T., 2005. Taking “Trade and Culture” Seriously: Geographical Indications and Cultural

Protection in WTO Law. *Journal of International Economic Law*, 26(4), p. 623 – 692.

Cardoso, V. A., Lourenzani, A. E. & Caldas, M., 2022. The benefits and barriers of geographical indications to producers: A review. *Renewable Agriculture and Food Systems*, pp. 1-13.

Dokuzlu, S., Söyler, İ. & Er, S., 2022. Coğrafi İşaretlerde Denetim Başarısını Artırmanın Yolları ve Denetim Maliyeti. Bursa, 5. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, 24 – 26 Kasım 2022, Bursa Uludağ Üniversitesi.

eAmbrosia. (2023). European Commission. Geographical Indications, <https://ec.europa.eu/agriculture/eambrosia/geographical-indications-register/> adresinden alındı

Efthalia, D. & Skuras, D., 2005. Consumer demand for informative labeling of quality food and drink products: a European Union case study. *Journal of Consumer Marketing*, 22(2), pp. 90-100.

Egelyng, H. ve diğerleri, 2017. Origin products from African forests: a Kenyan pathway to prosperity and green inclusive growth?. *Forest Policy and Economics*, Cilt 84, pp. 38-46.

Francesco, B. B., 2021. est Practices in the Enforcement of Geographical Indications (GIs) in the EU: The Italian Experience. [Çevrimiçi] Available at: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ipkey.eu/sites/default/files/ipkey-docs/2021/IPKeySEA_jan2021_Benedetto-Francesco-Ballatore_Best-Practices-in-the-Enforcement-of-Geographical-Indications-in-the-EU.pdf

Gaytán, M. S., 2018. The perils of protection and the promise of authenticity: Tequila, mezcal, and the case of NOM 186. *Journal of Rural Studies*, Cilt 58, pp. 103-111.

Giovannucci, D. ve diğerleri, 2009. Guide to Geographical Indications: Linking Products and Their Origin, Geneva: International Trade Centre.

Henchion, M. & McIntyre, B., 2000. Regional imagery and quality products: the Irish

- experience. *British Food Journal*, 102(8), pp. 630-644.
- Ingram, H. J., Hansen, M. E. & Bosselmann, A. S., 2020. To label or not? Governing the costs and benefits of geographic indication of an African forest honey value chain. *Frontiers in Forests and Global Change*, Cilt 3, pp. 1-19.
- Jain, S., 2009. Effects of the Extension of Geographical Indications: A South Asian Perspective. *Asia-Paciic Development Journal*, 16(2), pp. 65-86.
- Loconto, A. & Dankers, C., 2014. Impact of international voluntary standards on smallholder market participation in developing countries: A review of the literature. Rome: FAO.
- López-Bayón, S., Fernández-Barcala, M. & González-Díaz, M., 2020. In search of agri-food quality for wine: Is it enough to join a geographical indication. *Agribusiness*, Cilt 36, p. 568–590.
- Marie-Vivien, D., 2010. The Role of the State in the Protection of Geographical Indications: From Disengagement in France/Europe to Significant Involvement in India. *The Journal of World Intellectual Property*, Cilt 13, p. 121–147.
- Mesić, Z., Božić, M. & Cerjak, M., 2017. The impact of geographical indications on the competitiveness of traditional agri-food products. *Journal of Central European Agriculture*, Cilt 18, pp. 1-14.
- Moschini, G., Menapace, L. & Pick, D., 2008. Geographical indications and the competitive provision of quality in agricultural markets. *American Journal of Agricultural Economics*, 90(3), pp. 794-812.
- Oledinma, A. & Roper, S., 2021. Tradition (re-) defined: farm v factory tradeoffs in the definition of geographical indications, the case of three counties. *Journal of Rural Studies*, Cilt 84, pp. 12-21.
- Sadiddin, A., Romano, D., Zucaro, R. & Manganiell, V., 2018. (2018). *Frauds in the Italian Agro-Food Sector: An Introduction*, Florensa: Universita'degli Studi di Firenze, Dipartimento di Scienze per l'Economia e l'Impresa.
- TÜRKPATENT, 2023. Coğrafi İşaretler Portalı. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://ci.turkpatent.gov.tr/Statistics/RegistrationAndApplication>
- Van Caenegem, W., Drahos, P. & Cleary, J., 2015. Provenance of Australian food products: is there a place for Geographical Indications.. RIRDC, Cilt 15, pp. 15-60.
- Vandecandelaere, E., 2016. Geographical indications: a tool for supporting sustainable food systems”, in "Intellectual Property Rights for Geographical Indications: What is at stake in the TTIP?. Arfini F., Mancini M.C., Veneziani M. and Donati M. eds.: Cambridge Scholars Publishing.
- Zappalaglio, A. ve diğerleri, 2022. Study on the Functioning of the EU GI System, basım yeri bilinmiyor: Max Planck Institute for Innovation & Competition Research Papers.

Teşekkür

Araştırmada kullanılan verileri paylaşan Gemlik Ticaret Borsası, Mustafakemalpaşa Ticaret ve Sanayi Odası ve S.S. Bursa Bölgesi Tarım Kooperatifleri Birliği Yönetimine teşekkürlerimizi sunarız.